

לכבוד שבת קדש – פרשת יתרו תשפ"א

זוהב הארץ ההיא טוב – זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות – נכתב ע"י חגי צמיר

באותה שעה "נצחוני בני". נראה כי הקב"ה שמח על כך שהוא הפסיד ובניו ניצחו. וכי יש תחרות בינינו לבין הקב"ה? שאלה דומה עולה בענין תפילת "נשמת כל חי" הנאמרת בשבתות ובחגים. בקטע המסיים יש אוסף של דברים שעל האדם לעשות כלפי הקב"ה "שָׁפֹן חֹבֵת פֶּל הַצְּנוּרִים, לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵהֵי אֲבוֹתֵינוּ, לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדְרֵה, וּלְנַצַּח, לְבָרֵךְ, לְעַלֶּה, וּלְקַלֵּס, עַל כָּל דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתַשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשְׂי עֶבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ". ניתן להבין את ההודות, להלל, וכן הלאה, אך מה משמעות חובת כל היצורים "לנצח". המקור לכך הוא במשנה ירושלמי בענין ליל הסדר. **לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם לנצח לגדל למי שעשה לנו את כל הניסים האלו והוציאנו מעבדות לחרות ונאמר לפניו הללויה:** (ירושלמי פסחים פרק י'). המשנה בתלמוד הבבלי משנה מעט את הנוסח **לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו** (בבלי פסחים קטז:). לא נעמוד כאן על כל ההבדלים שבין הבבלי לירושלמי במשנה זו אך ניתן לראות בבירור כי המילה "לנצח" המופיעה בירושלמי נעדרת מהתלמוד הבבלי. זה גם המקור כנראה להבדל בין נוסח ספרד לאשכנז באמירת "נשמת". בבבלי קשה היה כנראה שבני האדם מנצחים את הקב"ה, מה שמרמז אולי על כך שהקב"ה הפסיד. אך אולי יש מקום לפרש אחרת את המילה "לנצח". מילון אבן שושן המבאר את המילה "ניצח" מציין באחת האפשרויות: ניהל, פיקח, ומביא ציטוט מספר עזרא המתאר את הקמת המקדש בימי הבית השני. **וּבְשָׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְבוֹאֵם אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים לְיִירוּשָׁלַם... וַיַּעֲמִדוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה לְנַצַּח עַל־מְלֶאכֶת בֵּית־ה': וַיַּעֲמִד יִשׁוּעַ בְּנִי וְאָחִיו... כְּאֲחֵד לְנַצַּח עַל־עִשָּׂה הַמְּלֶאכֶת בְּבֵית הָאֱלֹהִים עֲזָרָה ג' ח-ט).** הקמת המקדש, הבאת רצון ה' לידי מימוש, זה "לנצח". זה לא סתם פיקוח, אלא זה לקחת את דבר ה' ולהביאו לידי מימוש. כך גם ה'נצח' במקהלה – שהוא בודאי לא מי שגרם למישהו להפסיד. אלא זהו האיש, שתפקידו לקחת את התוים של המחבר, ולהביאם לידי מימוש, בכך שהוא מנהל ומחבר את כל כלי התזמורת יחד לבצע את המטלה המשותפת. ואם נחזור עכשו למדרש בו פתחנו, זה המסר שאותו שמע יתרו. כשמישהו מתמנה למנהיג **לא יאמר: לטובתי אני נוקק, לא איכפת לי בצבור. אלא כל טורח הצבור עליו.** ולא עד אלא שהקב"ה עומד עליו ואומר **אמר לו הקב"ה: אני ואתה עומדים בזירה, או ניצחת או ניצחתי.** אפשרות אחת היא שתיקח את הערבות והאחריות ואתה תנצח – אתה תוביל את הציבור

זכה יתרו ונקראה פרשה על שמו. פרשתנו קרויה על שמו של יתרו שחוק מהיותו כהן מדין ואביה של ציפורה, היה גם מורה למשה רבינו. יתרו לימד את משה עניני משפט והנהגה ציבורית. ומשה לא רק ששמע ולמד אלא גם יישם. **וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל הַתְּנִי וַיַּעַשׂ כְּכָל אֲשֶׁר אָמַר:** יתרו הגיע והצטרף לעם ישראל ליד הר סיני לאחר ששמע "וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ". רש"י במקום בעקבות מדרש חז"ל אומר: **מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק:** מדרש אחר אומר שיתרו שמע על מתן תורה בסיני ובעקבות זאת הגיע פירושים אלה קשורים למחלוקת פרשנית האם יתרו הגיע לפני מתן תורה או לאחריה. לא נעסוק כאן במחלוקת זו אלא ננסה להתייחס למדרש פליאה אחר, שתולה את הגעתו של יתרו והדברים ששמע, עם העובדה שהוא בא ללמד את משה הלכות הנהגת הציבור. וכך אומר המדרש בשמות רבה: **"וישמע יתרו" – זהו שכתוב: "בני אם ערבת לרעך, תקעת לור כפך... ולכדת באמרי פיך..." (משלי ו א-ג) –** המדרש קושר בין הגעת יתרו לבין הפסוק העוסק בערבות. ערבות היא לקיחת אחריות, לעיתים אפילו על אדם זה. ממשיך המדרש: **אמר רבי נחמיה: נאמרה על החברים, כל הימים שאדם חבר לא איכפת לו בצבור ואינו נענש עליו. נתמנה אדם בראש ונטל טלית, לא יאמר: לטובתי אני נוקק, לא איכפת לי בצבור. אלא כל טורח הצבור עליו. אם ראה אדם מעביר בִּיא על חברו, או עובר עבירה ולא ממחה בידו, הוא נענש עליו. ורוח הקדש צווחת: "בני אם ערבת לרעך" – אתה ערב עליו. "תקעת לור כפך" – אם אדם מתמנה לתפקיד ציבורי (=נטל טלית ועומד בראש), הרי מרגע זה חובה עליו לעזוב את עניניו האישיים ולעסוק רק בצורכי הציבור. לא יאמר: לטובתי אני נוקק, לא איכפת לי בצבור. אלא כל טורח הצבור עליו. זו אחריותו וחובתו של מנהיג. ולא רק זאת, אלא שכל מנהיג מנהל מכאן והלאה דו שיח עם הקב"ה. ברגע שאדם מתמנה למנהיג יש לו שיח ישיר עם הקב"ה בענין התנהגותו. **אמר לו הקב"ה: אתה הכנסת עצמך לזירה, ומי שהוא מכניס עצמו לזירה או נצוח או נוצח.** מרגע שהתמנית לתפקיד אתה בזירה, אתה במאבק, ואתה או נצוח או נוצח. עם מי המאבק? על מה המאבק? **אמר לו הקב"ה: אני ואתה עומדים בזירה, או ניצחת או ניצחתי.** (שמות רבה יתרו פרשה כז)**

מדרש מוזר, שהרי לכאורה יוצא מכאן שהשאיפה היא שהקב"ה "יפסיד". כך גם עולה לכאורה מסיפור תנורו של עכנאי המסתיים בדברי אליהו הנביא המתאר מה אמר הקב"ה

האחריות ותוביל בהתאם ל'תווים' של דבר ה'. אחרת – אני, אומר הקב"ה, איאלץ לנהל את הענינים באופן ישיר. לא אוכל להשאיר את העולם לתוהו ובוהו, המתנהל שלא על פי דבר ה'. **אני ואתה עומדים בזירה, או ניצחת או ניצחתי.** נזכור תמיד "שְׁפָן חוֹבֵת כָּל הַצְּוֹרִים, . . . וּלְנֶצַח".

ראינו אם כן שמנצח הוא זה שתפקידו לנהל את הענינים על פי 'תווים' קבועים מראש. עם שיבת עם ישראל לארצו חודשו מילים רבות בעקבות המוסדות הודברים שהוקמו. וכך כתב דן אלמגור בשירו המפורסם "תזמורת ראשון לציון":

בימים שקוסביצקי המנצח הגאון / לא ידע לקרוא תווים בלי נקודות / בא לארץ אוסוביצקי המזכיר של הברון / ואמר לפריימן קים / ואורכסטרה פה נקים מאירוביץ בא עם פיילה / חיסין בא עם תוף מעור / גיסין בא לו עם אשתו של מוישה נט / ואפילו מוישה זיילר / עם מיתר אך בלי כינור / ומאסטרו אוסוביץ / אז הרים את השרביץ. ו ... ו ... איזה אורכסטרה / איזה אורכסטרה יפה / המנגנים דברו רוסית / אבל זייפו רק בעברית / איזה אורכסטרה / ראשון לציון מארש.

מנצח הוא מאסטרו. מקור המילה באיטלקית, שמשמעותה: מורה או מורה רחני, ותזמורת היא אורכסטרה. האורכסטרה של ראשון לציון היא התזמורת הראשונה שהוקמה בתחילת ימי המפעל הציוני. האורכסטרה (= תזמורת) של ראשון נוסדה בראשון לציון בשנת 1895 על ידי בוריס אוסוביצקי, שהיה יינן ביקב ומנצחה הראשון. היא פעלה בשנותיה הראשונות של המושבה, הייתה למרכז תרבותי ביישוב, ואף הוזמנה לחגיגות רשמיות ביפו ובירושלים. היא גם הוזמנה להופיע מדי פעם בפני השליטים הטורקיים. כך למשל, התזמורת קידמה בנגינתה את פניו של תאודור הרצל בביקורו בראשון לציון בשנת 1898.

העיתון הצבי פרסם ב1896, (על ידי יונאס) את הכתבה "ראשון לציון": **"הלכתי לשמוע בהמושבה פה את התזמורת, ונפלאתי הפלא ופלא ! ... נפלא הדבר לראות את המראה הזה. כי קולונסטים, כצעירים וכבאים מעט בימים, הטרודים בכל יום בעבודתם ולא ידעו מעולם עד כה מה זה כלי שיר, ילמדו בתקופת שלשה חדשים, כמו שאומרים בשעה שאינה לא יום ולא לילה, לנגן בס, ולשמור חקי הזמרה והקומפנימה במקהלה "ארקסתר" בעלת 28 איש, בכנורות, בנבלים, בחצוצרות, בחלילים, בתופים ובמצלטים ולהוציא זמרה בטקטה מסודרת לכל משפטיה וחוקותיה, הנעימה לאזן השומע... מנהל התזמורת "דיריז'ור", הוא המשכיל ב' אסוביצקי דירקטור של**

המרתף שמה, ומקלו יגיד להם לכל אחד ואחד לשמור תפקידו, וכל איבריו ותנועותיו ברגש נמרץ מלא חיים מנצח בנגינות. יפה המראה מאד ! יפה, נחמד ונעים. כל מעשיכם אחי, כממקור מים חיים יקרו. עבדו אדמתכם בשמחה, שירו זמרו!"

שמה של התזמורת הפך למיתוס, ובשנות ה-60 נכתב על ידי דן אלמגור השיר "האורכסטרה של ראשון", שהולחן והושר על ידי שמעון ישראלי. בשיר נזכרים אוסוביצקי, אוסוביצקי וקוסביצקי, שהם יהושע אוסוביצקי, פקידו הראשי של הברון בראשון לציון, אחיו בוריס אוסוביצקי ("מאסטרו אוסוביץ") שהיה כאמור המנצח, וסרגיי קוסביצקי שהיה אז מנצח בתזמורת הסימפונית של בוסטון ואין לו כל קשר לראשון לציון. אנשים אחרים המוזכרים בשיר נמנים עם מייסדי המושבה (שמן הסתם חלקם לא ניגן באורכסטרה) כמו מנשה מאירוביץ, אהרן מרדכי פריימן, חיים חיסין ודב גיסין, שהיה ממייסדי האורכסטרה, (בנו של אריה לייב גיסין).

מענין לראות כיצד התגלגלה לה המילה "תזמורת". כך תיאר זאת רוביק רוזנטל:

בשנת תרנ"ג (סתיו 1892), חידש אליעזר בן יהודה את המילה "תזמורת", מן השורש המקראי זמ"ר. הוא קבע שהוראתה של המילה תהיה תוכנית הנגינה, והוא כותב במילונו שפירושה "זימור, ניגון", ומביא משפט דוגמה: **"פריז, עיר התיאטראות המצוינים, שעשועי הבוקר החופשים, התזמורות והשירה מכל המינים"**. בעיתונו "האור" הוא כותב: **"ככה נאנסנו בגליונו הקודם לחדש את השם תזמורת, על משקל תלבושת, להמושג קונצרט"**. בן יהודה מזכיר שם עברי אחר לקונצרט, והוא "מנגינה בהיכלי עונג", שנקבע על ידי שטיינברג. הוא מתנגד למונח הזה, שהרי "קונצרט הוא גם בפה, ומנגינה היא רק בכלי". שלוש שנים אחר כך, בשנת תרנ"ו (1896), הוקמה "האורכסטרה" של ראשון לציון בניצוחו של בוריס אוסוביצקי. השם שיועד לאורכסטרה הזו היה מונח מתקופת ההשכלה, **"מקהלת נוגנים"**, או בהרחבה **"מקהלת נוגנים בכלי שיר"**. הנגנים לא אהבו את השם המסורבל, ואימצו את המילה החדשה "תזמורת", למרות שלא יועדה לכך. חמדה בן יהודה כותבת שבעלה ראה את המודעה המכריזה על הופעת התזמורת החדשה, צחק ואמר: "הם יותר חזקים ממני". במילון שכתב כבר התייחס בן יהודה לשינוי המשמעות: **"היום מתכוונים [במילה תזמורת] ללהקה של נוגנים בכלי נגינה שונים"**. תזמורת ראשון לציון גם אימצה את הצעתו של שטיינברג "מנגינה" כשם לקונצרט, ובתוכנייה משנת 1900 נכתב: **"תזמורת ראשון לציון תחת הנהגת המנצחים עליה תערוך מנגינה גדולה בשלוש מחלקות מהאופירות"**, וכך, "זוהו הפרוגרם של המנגינה".

בברכת שבת שלום ומבורך – הגי עמיצור

לקבלת הדף במייל היכנסו לקישור <https://lp.vp4.me/fw3x>